

Ynsan ynsabynyň waspçysy

Category:

Edebi

makalalar, Hekaýalar, Kitapcy, Powestler, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Ynsan ynsabynyň waspçysy YNSAN YNSABYNYŇ WASPÇYSY

Durmuşda her bir işiň başlanmagyna bir zat sebäp bolýar. Öňräk «Edebiýat we sungat» gazetinde ýazyjy Gurbannazar Orazgulyýewiň Reýimbaý Sabyrowyň döredijiligi hakyndaky makalasyny okap, şu makalada ady agzalan «Ynsap» powestiniň özümde galdyran täsiri barada ýazasym geldi. Halypamyz Orazguly Annaýewiň: «Biz ýazyjylar biri-birimiziň eserlerimizi okamaýarys» diýip, janygyp belleýşi ýaly, men hem Reýimbaý aga bilen halypa-şägirt bolup işleşip ýörsem-de, onuň gazet-žurnallarda çykýan hekaýalaryny okasam-da, irräk ýazylan göwrümlü eserlerini okamadym. Ýokarda belleýşimiz ýaly, «Ynsaby» okamagyma-da bir zat sebäp boldy. Öňräk Reýimbaý agalara baranymda onuň iş stolunda Kazanda tatar dilinde çap

edilýän «Idel» (tatarlarda Wolga derýasynň ady) diýen iki sany žurnala gözüm düşdi. Elime alyp görsem olarda (2014-nji ýylyň 1-2-nji sanlarynda «Ynsap» powesti çap edilipdir. Iň täsin ýeri-de žurnalyň içinde terjimeçiniň düşündirişinde «Ynsaby» «Sowet edebiýaty» žurnalynyň 1983-nji ýyldaky 5-nji sanyndan alyp terjime edendigini ýazylypdyr. Reýimbaý aganyň aýtmagyna görä, bu žurnallary terjimeçi Kazan şäherinde geçirilen teatr festiwalyna gatnaşan N.Andalyp adyndaky döwlet sazly-drama teatrynyň artistlerinden berip goýberipdir. Bu powestiň özbek, rus dillerinde kitap bolup çykanyny bilýärdim. Ýöne otuz ýyldan soň tapyp terjime eden bolsalar bir üýtgeşik ýeri bardyr diýip, onuň «Magaryf» neşirýaty tarapyndan aýratyn kitap edilenini tapyp okadym. Okadymam ýokarda aýdysym ýaly, hakykatdan-da üýtgeşik tarapy bar eken, gaty gowy eser eken-diýenim-de halypa:

– Nämesi gowy eken?-diýdi.

– Gaty gyzykly, okap başlaýaň, eliňden goýasyň gelenok-diýdim. Ol:

– Diňe şonuň üçin gowy diýýän bolaň, sen oňa düşünmänsiň öýdýän, gyzykly diýeniň eseriň sýužeti, esasy gep sýužetde däl ahyr, esasy zat onuň maňzynda. Ýagny aýdyljak bolunýan esasy pikirde. Ýazyjy aýtjak bolýan pikirini şonuň ýaly bir gyzyklymy, gyzyksyzmy sýužete dolap berýär. Ana şony okyjy sýužet-şänigi çakyp, içinden maňzyny almaly. Meniň özüm-ä okyja aýtmaga mynasyp pikirim bolsa, ony dolap bermek üçin sýužet gözläp başlaýan.

Halypamyň bu sözünden soň «Ynsaby» ikinji gezek okap onuň maňzyna ýetdim.

Ahlak meselelerine bagyşlanan bu eseri ýene bir ýola gaýtadan okap çykamdan soňra, onda aýdyljak bolunýan pikirlere has gowy düşünen ýaly boldum. Eseriň baş gahrymanlary Ahmet bilen Áýjemalyň arasynda bolup geçýän dialoglarda beýan edilýän psihologik pursatlar her bir okyjyny biparh goýmaýar. Şu ýerde eserden bir bölek mysal getiresim gelýär.

"...Áýjemal birden jakgyldap gülüp goýberdi. Ol şeýle şowhunly güldi welin, meniň бүтін endamymda garynja ýörän ýaly boldy. Ol gülküsini bes edip, ýanyp duran owadan gözlerini meniň gözlerime dikdi.

– Ahyrsoňy seniň nämeden gorkýanyň belli boldy- diýip ol ýene-de güldi.

– Men nämeden gorkýamyşym?- diýip geňirgenip soradym.

Dogrymy aýtsam, onuň näme diýmekçi bolýanyňa birbada göz ýetirip bilmedim. Ol maňa ýaşajyk çaga seredýän ýaly hossarsyrap garady-da, şeýle diýdi: -Häliden bäre meniň guman edip oturan zadym dogry bolup çykdy. Seniň gorkýan zadyň – ahlaksyzlyk.

– Hawa, dogry, sen näme ondan gorkaňokmy?

– Ýok.

– Ýok?

– Ýok, gorkamok, men ony ýigrenýän. Men ýeňillik bilen dem aldym.

– Onuň ikisi-de bir zat ahyryn.

– Bagyşlarsyňyz, bir zat däl, gorkmak bilen ýigrenmek düýbünden başga duýgular. Men ýylgyryp kellämi ýaýkadym.

– Bä, sen-ä gyly kyrk bölýänlerden ekeniň. Dogry, gorkmak bilen ýigrenmek sözleriniň manysy elbetde, başga-başga, ýöne men ikimiziňem ahlaksyzlyga bolan garaýşymyzyň meňzeşdigini aýtdym. Aýjemal başyny ýaýkady:

– Ýok, gynansaňyzam meňzeş däl. Bir zatdan gorkmaklyk ondan ejizligi, ýigrenmeklik bolsa güýçlüligi bildirýär. Şeýle dälmi näme? Bir işi etmekden gorkýan adam, etmişiniň äşgär bolmajagyna gözi ýetse, ony edýär. Emma beýle işi ýigrenýän adam bolsa, ony hiç haçan etmeýär. Aýjemalyň pikir öwürümleri logiki taýdan gaty berkdí. Şonuň üçinem onuň garşysyna gitmek kyn düşýärdi. Şeýle bolansoň, men onuň pikirini bir taraplaýyn bolsa-da, ykrar etmekden özge çäre tapmadym..."

Aslynda halypamyz Reýimbaý Sabyrowyň bütin döredijiliginiň içinden eriş-argaç bolup geçýän esasy mowzuk-ahlak adamçylyk meselesi. Ýazyjynyň «Girdapdan kenara» powestiniň baş gahrymany haram ýollar bilen baýamagyň kül-külüne düşen Mansuryň jenaýat jogapkärçiligine çekilip, tussaglykdan boşap gelýän pursatlary örän ýatda galyjydyr.

"...Mansur şähere gelip girende, köçelerde ýaňy hereket başlanypdy. Ol tanyş köçelerden ötüp barýarka ýoly ýaşlygynyň iň bagtly döwri geçen ýeriniň üstünden düşdi. Ine, Nurjemal bilen gol tutuşyp gezen tanyş ýodalary. Honha inçe

duşuşyklaryň, niçe şirin posalaryň güwäsi bolan gadyrdan boýderek. Mansur derege ýakynlaşdygysaýy lowurdap duran gözleri onuň synasyndan nämedir bir zady agtarýardy. Geň galmaly zat, onuň agtarýan zady öz ýerinde ýokdy. Şonda onuň kellesine „Näçe ýyllar“ diýen pikir gelip, göreşleri derege ýarmaşyp, ýokary ýuwurdi. Hol-ha, onuň agtarýan zady „Nurjemal“ diýip oýulyp ýazylan ýazgy. Ýadyňyzda bolsa gerek, Nurjemal bilen Mansuryň söýgi-muhabbetiniň ilkinji sahypalary açylyp başlan wagtda şu deregiň ýanyndaky tanyşyklaryň birine Nurjemal gelmän galypdy. Şonda çünker keýip bolan Mansur jüwsinden çakgysyny çykaryp, ýüregine söýgi tygy bilen ýazylan bu ady entek tyg düşmedik deregiň synasyna göçüripdi. Şeýdip birinji aýralygyň jebrini şärikleşip çekenі üçin derek oňa gadyrdan bolup galypdy. Ol wagtlar ýazuw Mansuryň egni bilen barabardy. Häzir niçik? Indi Mansur oňa daraklygyna galyp, el uzatsa-da ýetip bilmedi. Ýyllar „Nurjemaly“ şeýle belentlige göterip, Mansur-da şunça aşakda ga:ldyrypdy. Aslynda welin elýetmez belentlige göterilen zat diňe, Nurjemal atly söýgüli aýalyň ady bolman, durmuşdy, hut durmuşyň özüdi! Mansur ysgyndan gaçyp derege söýendi. Ol şu durşuna öz ýüregine diň saldy. Onda ne arman, ne hasrat, ne-de şuna meňzeş duýgy bardy. Häzir onuň içinde diňe güýçli ýer yranmasyndan soň bolýan elhenç bir asudalyga çalymdaş asudalyk höküm sürýärdi. Ol esli wagt şu ýerde duransoň, dünýädäki iň eziz zady bilen hoşlaşýan ýaly derege serede-serede ondan daşlaşyp gitdi".

Eseriň içinde suratlandyrylýan pisihiologik pursatlary okap çykanyňda, yzyna gaýtaryp bolmaýan ynsan durmuşynda ýalňys ädilen her bir ädimiň niçik azap-ukybetlere alyp barjakdygy içgin beýan edilýär.

Rus ýazyjysy F.M.Dostoýewskide «Gözellik dünýäni halas eder» diýen jümle bar. Gözelligiň dünýäni halas edip bilýän gudratynyň ynsap akabasyndan gözbaş alýandygy inkär edip bolmajak hakykat. Muňa halypa ýazyjynyň eserlerini okap ýene bir gezek göz ýetirýärsiň. Halypanyň awtobiografik häsiýetli «Togalak dünýä» powestiniň gahrymany Abdynyň uruş ýyllarynyň kynçylyklaryna gabat gelen ýetginjeklik döwri başdan geçiren

wakalaryny okanyňda gyzykly ýordumynyň aňrysynda adamkärçilik we ynsap meseleleri örboýuna galýar. Çörek nobatynda duran Abdynyň nan paýy ýeserlik bilen elinden kakylp gidilende, onuň bilen rysgalyny paýlaşýan Sonagüliň «Seni öýüňe boş ibersem, onda meniň şo çöregi alyp gaçan oglandan näme tapawudym bolar» diýip, aýdýan sözleri diňe mähir-söýgä däl-de belki onuň aly hezreti ynsaba ýugrulanlygy bilen ýüregiňde süýji duýgulary oýarýar. Eseriň gahrymanynyň «Minnetdarlyk bilen oňa seredenimde, bu biýz köýnekli gyz öňler şahy köýnek geýip, gözlerini güldirip, şadyýan gezyän gyzdanam gözel göründi.» diýip, aýdýan sözleri belent adamkärçilik duýgularynyň ynsana näderejede gözellik paýlaýandygyny görkezýär. Döredijilik dünýäsi köpgyraňlylygy bilen döwürdeş ýazyjy ýoldaşlaryndan görnetin tapawutlanýan ýaşuly ýazyjymyz Reýimbaý Sabyrowyň drama eserlerinde hem, fantastiki žanrynda ýazylan powestlerinde hem güberçekläp däl-de gümmezekläp duran mesele ynsan ynsaby. Halypamyzyň fantastiki žanrynda ýazan eserleri hakda aýratyn durup geçesim gelýar. Türkmen okyjysyna öňräkden belli bolan «Syrly mukam» powesti (bu eser rus dilinde 1976-njy ýylda Moskwada «Fantastika-76» almanahynda «Sungatyň melikesi» diýen at bilen, şeýle hem «Izwestiýa» neşirýaty tarapyndan 1991-nji ýylda aýratyn kitap görnüşinde çap edildi) taryhy-fantastiki žanrynda ýazylan ilkinji türkmen eserleriniň biri bolmaly. Ýene bir bellemeli zat halypamyzyň özüniň saldamly eserleri doganlyk Özbegistan Respublikasynda döwürleýin neşirlerde, şeýle hem aýratyn kitap edilip okyjylar köpçüligine ýetirildi. Reýimbaý aga bilen edebiýat meýdanynda halypa-şägirt bolup ýörenimize indi ençe ýyl bolupdyr. Ondan öwrenmeli zatlarym bolsa entek tükener ýaly däl. Bir gezek iş-alada bilen halypanyň gelýändigini görsemem saklanman häli iş kabinetine-de näçe ýola barýan-la, şonda salamlaşaryn diýip, edara jaýymyza girip gitdim. Ertesi gün irden edara jaýymyza ýetip barýan Reýimbaý aga meniň gelýänimi görüp tä ýetip gelýänçäm garaşyp durdy. Ol salamymy alyp, ýaş ýigit ýoldaşyň gelýänini görseň, garaşyp durup, bileje girmeli, bu edep kadasy diýip, öwüt berdi. Halypam bilen aramyzda bolup geçen wakalar hakda kän zat aýdyp bilerin. Emma

edebiýat meýdanynda ilkinji gadamlarymy täzeden ätlemeli bolsam ýene Reýimbaý agasyz göz öňüne getirip biljek däl. Onuň berýän maslahatlary göräýmäge edebiýat, bin bagly bolup, döredijilik çygryndan daşlaşmaýan ýaly, emma şol bir wagtyň özünde adam ykballary, döwürleriň beýany, ynsan durmuşynda gabat gelýän her hili ahwallar baradaky özün we döwürdeşleriniň pikir-düşünjelerinden emele gelen ýörelgeleri biziň üçin ulakan mekdep bolup hyzmat edýär.

R.Sabyrow edebiýatda sosialistik realizm akymynyň ýoň bolan, rowaç alan eýýamynda ýazan-döreden ussatlarymyzyň azalyp barýan nesline degişli adam. Ýöne eserlerini okanymyzda ýa-da özi bilen söhbetdeş bolanymyz-da ýaşulynyň dünýä belli Jeýms Joýsuň «Uliss», Gabriel G.Markesiň «Ýalňyzlygyň ýüz ýyly» ýaly meşhur romanlary we olaryň ýazylyş edähedi dogrusynda öz pikirlerini, garaýyşlaryny diňlemek gyzykly. Onuň pikir-garaýyşlary edebiýat meýdanynda dogry düşünje-ýörelge saýlamaklyga kömek edýär. Reýimbaý aga barada onuň dosty Türkmenistanyň halk ýazyjysy Hangeldi Garabaýew bir ýatlamasynda «Reýimbaý häsiýetine görä juda pespäl adam, meniň pylan ýerde pylan zadym çykdy diýip aýdybam ýörenok» diýip, aýratyn belläp geçýär. Men munuň şeýledigine Reýimbaý aganyň Türkmenistanyň Gahrymany Sadylla Rozmetowyň ömür ýoluna bagyşlap ýazan «Babadaýhan» atly uly göwrümlü eseriniň bardygyny ýaňy-ýakynda eşidenimden soň gowy düşündim. Ýogsa ol eseriň ýazylanyna on-on bäş ýyl geçipdir. Hawa, özboluşly döredijiligi, pespäl, hoşgylaw häsiýetleri bilen sazlaşyp şeýle ýakymly-ýarasykly duýgular döredýär. Halypa ýazyjymyz häzirki bagtyýarlyk döwrümüz guwanyp, döredijilik meýdanynda öndümlü zähmet çekýär. Galamyny kämil işledýän halypamyz Mamunlar nesilşalygynyň soňky ykbalyna we Köneürgenç türkmen döwletiniň döreýşine degişli wakalary giňişleýin beýan taryhy trilogiýasynyň iki jiltini ýazyp tamamlady. Häzirki günlerde hem halypamyz gol gowşuryp oturanok. Reýimbaý aganyň indiki tutumlary-niýetleri Köneürgenç türkmen döwletiniň döreýşi we ösüşi beýan edilýän romanlar toplumynyň mongol-tatar çozuşlaryna çenli döwrüni suratlandyrýan jemleýji-üçünji kitabyňy ýazmak bolup durýar. Arkadag Prezidentimiziň gurup

beren Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe türkmen edebiýatynyň gülläp ösmegi üçin ylham-yhlasyny gaýgyрман zähmet çekýän halypamyz, Türkmenistanyň at gazanan medeniýet işgäri Reýimbaý Sabyrow barada şujagaz makalama soňky nokady goýjak bolup oturşyma ýene bir ýola onuň eserlerini kellämde aýlap çykdy. Halypanyň hekaýadyr-powestlerini, beýleki uly göwrümlü eserlerini, olaryň gahrymanlaryny, bolup geçýän wakalary birin-birin göz öňüme getirdim. Dogrusy ol eserler tutuşlygyna alnanda ynsan ynsabynyň ajaýyp aýdymy, mukamy ýaly bolup duýuldy.

Sylapberdi MUHAMOW,

Şahyr, Türkmenistanyň Prezidentiniň “Türkmeniň Altyn asyry” bäsleşiginiň ýeňijisi. Edebi makalalar